
SZEMLE

KALAVSZKY ZSÓFIA

A magyar irodalmi ruszisztika, 2015–2019

Hat kötet, hat kutatónő¹

Írásomban hat olyan, 2015 és 2019 között megjelent, ruszisztikai tárgyú kötetet ismertetek, amelyeknek a szerzője az ország öt különböző felsőoktatási központjának egyikében dolgozó, jeles irodalomtörténész-kutató. Hat oktató, egyben kutatónő, akik Budapest, Szeged, Szombathely, Pécs, Debrecen egyetemi orosz vagy magyar szakjainak, tanszékeinek munkatársai, és akik hosszú évek óta méltóképpen járulnak hozzá ahhoz, hogy intézményeikben a ruszisztikai tárgyú irodalomtudomány művelése magyar, orosz és angol nyelveken egyaránt magas szinten folyjon. Az alábbi hat szerző által megjelentetett kötetek középpontjában elsősorban az orosz széppróza vizsgálata áll, másodsorban a magyar és az orosz próza komparatiztikai összevetése. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy Magyarországon jelentős kutatások folynak az orosz líra tárgykörében is.² E téren ki kell emelnünk Han Annának, a 20. század eleji orosz líra nagyszerű és széles körben elismert kutatójának orosz nyelvű kötetét, amely 2015-ben jelent meg.³ A költő és író Borisz Paszternak nyelvfilozófiájának, költői nyelvének és alkotásfilozófiájának szentelt, sűrűn szedett kötet szövegeiben nem csupán az Anna Ahmatova, az Oszip Mandelstam vagy a Vlagyimir Majakovszkij líráját is behatóan ismerő kutató, hanem az orosz századelő művészete és filozófiája iránt is rendkívüli érdeklődést mutató szerző is megszólal.

¹ HETÉNYI Zsuzsa, *Nabokov regényösvényein* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2015); Сабо Тünde, *Родословная „Сонечки”: Генетический фон повести Л. Улицкой*, Ruszisztika 3 (Szombathely: Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2015); REGÉCZI Ildikó, *Térképeztek az orosz irodalomban: Klasszikus és kortárs szövegek térpoétikai megközelítése* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2015); SCHILLER Erzsébet, *A magyar és az orosz irodalom mezsgyéin: válogatott tanulmányok*, MIT Füzetek 5 (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2017); KALAFATICS Zsuzsanna, *Posztmodernen innen és túl: A kortárs orosz próza dilemmái* (Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2018); Гильберт Эдит, *Русская литература: опыты инпрочтения*, перевод Балла Ольга и Егоров Александр (Москва: Три квадрата, 2019). A 2019-es év tartogat még egy igen figyelemre méltó, ruszisztikai kötetet. Ez Kroó Katalin új monográfiája, amely *Korunk hőse – Korunk irodalomszemiotikája? Karakterpoétika és olvasásszemiotika Lermontov regényében* címmel a L'Harmattan Kiadónál éppen megjelenés alatt áll. A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa.

² Lásd: GYÖNGYÖSI Mária, *Stich – цикл – поэтика: Блок, Рильке, Пастернак*, Russian Culture in Europe 12 (Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2016).

³ Хан Анна, *Творчество Бориса Пастернака в контексте эстетической и философской мысли XX века*, ред. Szóke Katalin и Ваги Iboyla, Sectio Historiae Litterarum (Szeged: JATEPress Kiadó, 2015).

A magyar irodalmi ruszisztika az elmúlt években az alább bemutatott monográfiákon, illetve monografikus igényű tanulmányköteteken kívül számos más kiadvánnyal is hírt adott magáról.⁴ Tovább bővült a Marina Cvetajeváról olvasható, magyar nyelvű értelmező szövegek száma, amellet hogy a magyar szép-irodalmi Cvetajeva-œuvre is kiegészült;⁵ több kötettel gazdagodott a szombathelyi Szláv Filológiai Társaság évenkénti, történelmi és kultúrtörténeti kutatásokat is tartalmazó konferenciakiadvány-sorozata;⁶ megjelent a nagyszabású, budapesti, nemzetközi Lermontov-konferencia anyaga;⁷ a Dolce Filologia sorozatban napvilágot látott, Szőke Katalin szegedi ruszista kutatót ünneplő Festschrift;⁸ az ELTE Orosz Irodalom és Irodalomkutatás Összehasonlító Tanulmányok Doktori Programjának sorozatában a hetvenéves Nagy Istvánt köszöntötték kollégái egy tanulmánykötettel;⁹ az ELTE Orosz Tanszékének irodalmár és nyelvész kollégái 2018-ban egy közös kötetel jelentkeztek;¹⁰ Csehov-újrairások címmel megszületett a 2011-es Csehov-tanulmánykötet méltó párja;¹¹ Debrecenben megjelent egy orosz nyelvű tanulmánykötet a kortárs orosz regényről;¹² napvilágot látott egy, a kor-

⁴ Lásd: SZIGETHI ANDRÁS, *A szellem anyajegyei Lermontovtól Ullickájáig / Родинки души – от Лермонтова до Улицкой* (Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2017).

⁵ Marina CVETAJEVA, *Élőt az élőről: Marina Cvetajeva esszéi költőtársairól*, szerk. NAGY István, ford. BÖRZSÖNYI Péter, SÁRKÓZI Árpád és BAIK Éva (Budapest: Nagy István magánkiadás, 2017); Marina CVETAJEVA, *Szonyecska regénye*, szerk. NAGY István, ford. RAB Zsuzsa és NAGY István (Budapest: Nagy István magánkiadás, 2017).

⁶ SZABÓ Tünde és SZILI Sándor, szerk., *Háborúk és békek – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában V. – A 2015-ös tudományos felolvasóülés anyaga*, Oroszország népeinek története és kultúrája 14 (Szombathely: Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2015); SZABÓ Tünde és SZILI Sándor, szerk., *Életrajtok, életrajzok – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VI.*, Oroszország népeinek története és kultúrája 15 (Szombathely: Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2016); SZABÓ Tünde és SZILI Sándor, szerk., *Dokumentarizmus vs. fikció – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VII. – A 2017-es tudományos felolvasóülés anyaga*, Oroszország népeinek története és kultúrája 16 (Szombathely: Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2017); SZABÓ Tünde és SZILI Sándor, szerk., *Történelmi és irodalmi arcképek – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VIII.*, Oroszország népeinek története és kultúrája 17 (Szombathely: Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2018). Sajtó alatt áll a sorozat 2019-es, kilencedik kötete is.

⁷ GYÖNGYÖSI MÁRIA, KROÓ KATALIN és SZABÓ TÜNDE, ред., *Lermontov in 21st Century Literary Criticism Collective Monograph / Лермонтов в литературной критике*, Olvasatok 4 (Budapest: Doctoral Programme „Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”: ELTE Department of Russian Language and Literature, 2015).

⁸ HETÉNYI ZSUSZA, KALAFATICZ SZUSZSANA és JÓZSA GYÖRGY ZOLTÁN, szerk., „A JA SZ VAMI”: *tanulmánykötet Szőke Katalin születésnapjára*, Dolce Filologia sorozat, XIV (Budapest: ELTE BTK, 2016).

⁹ GYÖNGYÖSI MÁRIA, BANCHENKO ALEXANDRA, JÓZSA GYÖRGY ZOLTÁN, PALÁGYI ANGÉLA és H. VÉGH KATALIN, szerk., *Ad vitam aeternam: Tanulmánykötet Nagy István 70. születésnapjára*, Olvasatok 6 (Budapest: ELTE BTK Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2017).

¹⁰ KROÓ Katalin и ВОНА ЭВА, ред., *Голоса русской филологии из Будапешта: Литературоведение и языкознание на Кафедре русского языка и литературы Университета им. Лоранда Этвеша* (Budapest: Eötvös Kiadó, 2018).

¹¹ REGÉCZI Ildikó, szerk., *Csehov-újrairások*, Series Commentariorum de Arte Humana et Geographia 5 (Debrecen: Didakt, 2016).

¹² Горегитий Иожеф, ред., *Настоящее и будущее русской литературы* (Debrecen: Didakt, 2019).

társ orosz prózát elemző kritikakötet,¹³ és ne feledkezzünk meg a Puskin előtti, klasszicista orosz irodalom igazi csemegéjének, Nyikolaj Karamzin *Egy orosz utazó levelei* című művének magyarra való átültetéséről sem.¹⁴ A köteteken végigtekintve így összegezhethetünk: az elmúlt években a magyar irodalmi ruszisztikán belül inkább a 20. századi, illetve a kortárs orosz irodalom kutatására helyeződött a hangsúly. Ezt a tendenciát látjuk az alább bemutatott hat kötetnél is.

2015-ben Hetényi Zsuzsa grandiózus Nabokov-monográfiája volt az egyik, ha nem a legnagyobb tudományos eseménye a magyar irodalmi ruszisztikának. Nem kétséges, hogy a tizennyolc év kutatási és fordítási munkáját sikeresen ötvöző, 928 oldalas munka immár a magyar nyelven olvasó, Nabokov iránt érdeklődők megkerülhetetlen alapkötetévé vált. A könyv terjedelme, tudománytörténeti súlya és a benne található értelmezések mélysége a szerző legjobb értelemben vett megszállottságáról tanúskodnak, továbbá olyan nagyszabású, szintetizálási igény és holisztikus látásmód megjelenéséről, ami egy ritka irodalom- és recepciótörténeti pillanat lehetőségéhez is hozzákapcsolódik. A Nabokov-életmű befogadása és értékelése ugyanis – ahogy ezt a szerző is megemlíti – a 20. század végéig sajátos szétszakítottságban létezett: az író orosz nyelvű, Berlinben írt műveihez nem lehetett hozzáférni. Hetényi Zsuzsa elsőként foglalta egy könyvbe az életmű egészét (az összes regény, a berlini, az amerikai és a svájci időszakok alatt született művek poétikai elemzését), ehhez a hatalmas munkájához – azaz a többnyelvű, nabokovi életmű egészének a tárgyalásához – pedig a kitűnő orosz, angol és francia nyelvtudása, műfordítói jártassága éppúgy hozzájárult, mint az a tény, hogy elismert kutatóként évtizedek óta a 20. század eleji orosz irodalom és kultúra (beleértve az emigráns orosz irodalmat és kultúrát is) a szakértője.

Különösen izgalmas, hogy a szerző – miközben az ún. szerzői monográfia, a szerzői biográfia, a kritikai életrajz stb. műfajtypusok elméleti különbségeit (illetve azok 21. századi megírhatóságának lehetőségeit, amelyekről itthon is sok vita folyik) a saját tárgya felől szándékosan nem tematizálja – határozottan, frappánsan és meggyőzően argumentálja olvasójának azt a módot és formát, amelyben és amely szerint szerzteágazó anyagát elrendezte, szelektálta és közreadta. Elegánsan egy „ismerkedési sorrendet” ajánl, voltaképpen a Nabokov-művek személyes, a szerző fordítói és kutatói munkáján átszűrt tapasztalatából adódó befogadási sorrendet kínálja föl. Miközben eligazítja az olvasót Nabokov regényösvényein, sorvezetőket mutat az író különböző életrajzi, befogadástörténeti változataihoz, sőt a cári Oroszország végnapjainak történetét is felvillantja az európai történelem kataklizmái felől. Így kerülhet a nagy múltú, arisztokrata Nabokov család európai és oroszországi helyszíneken játszódó „egyedi” története izgalmas párbeszédbe más, ősi arisztokrata orosz családok végnapjaival, például a Seremetyev

¹³ TURI Márton, *Rejtektutak a pusztaságban: írások a huszadik századi és kortárs orosz prózáról*, JAK füzetek 197 (Budapest: JAK+Prae.hu, 2016).

¹⁴ Nyikolaj Mihajlovics KARAMZIN, *Egy orosz utazó levelei*, ford. HORVÁTH Iván (Budapest: Ráció Kiadó, 2016).

és a Golicin família – a Nabokovékhoz képest talán „tipikusabbnak” mondható – történetével, amely történetek az utóbbiak esetében egyenlővé váltak e családok éveken át zajló, módszeres tönkretételével, végül kiirtásával.¹⁵

Hetényi Zsuzsa biográfiát és monográfiát írt egyszerre, méghozzá olyat, amely szervesen nőtt ki a maga anyagából, teremtette meg a maga formáját, és amelynek a nyelve az orosz irodalomtörténet-írás egyik jelentős, nagymúltú, 20. századi válfajának, az úgynevezett esszéisztikus irodalomtörténet-írásnak a legnemesebb hagyományát folytatja. Ez egy személyes hangvételű, ugyanakkor szakkifejezéseket is használó, gördülékeny, magával sodró esszényelv, amely élvezhető a művelt olvasó számára, de a kutató, a nem lineárisan olvasó szakember érdeklődését is kielégíti. Külön írást lehetne szentelni a kötet végén elhelyezett, *Bibliográfiák* címszó alatt összegyűjtött különféle mutatóknak, amelyek közül kiemelném a magyar Nabokov-kutatásra és a magyarul megjelent Nabokov-művekre vonatkozó, precízen összegyűjtött 2010 előtti anyagokat (ezt egyetlen idegennyelvű szakmunkában sem fogjuk megtalálni), valamint a *Tárgymutató*n belüli invariáns motívumok leltárát. Vajon egy készülő Nabokov-szótár magját böngésszük e lapokon?

Hetényi Zsuzsa könyvének lenyűgöző tárgyi tudása és igényessége mellett az életmű és az életrajz sokféle szempontból való láttatásához hozzátartozik az is, hogy a szerző *Nabokov tükörben* címmel külön fejezetet szentel az angol és az orosz Nabokov-recepció és -kultusz jelenségének, az írói önépítkezés, image-építés zsarnoki alakításának, folyamatának. A kötetet egyaránt olvashatjuk nem lineárisan (úgymond, „ugrálhatunk” benne), azaz Nabokov-enciklopédiaként is szolgál, amelyben a regényekről írt nagyívű fejezetek, poétikai elemzések szócikkékként működhetnek, ám a kötetet befogadhatjuk lineárisan is. Utóbbi hozadéka az – a Nabokov-életművel való, egy bizonyos narratíva mentén történő megismerkedés mellett –, hogy kirajzolódik mögötte és általa egy mélyen személyes történet is: egy 21. századi Nabokov-kutató és -fordító (élet)története.

Nem vitás: Nabokov egyebek mellett az az író, akinek a művei, ha tetszik, olyan hidakat, kapcsokat képeznek, amelyek képesek összekötni a 19. századi orosz irodalom nagy, klasszikus műveit a 20–21. századi orosz prózaművekkel.

Szabó Tünde orosz nyelvű kötetében Nabokov – a *Camera obscura* című regénye révén – ugyanígy elnyeri ezt a kivételes szerepet. A szerző 2015-ben megjelentetett, Ljudmilla Ulickaja *Szonyecska* című regényének szentelt monográfiájában a regény *irodalomgenetikai* kapcsolatait, „családfáját” vizsgálja, és meggyőzően bizonyítja, hogy Ulickaja számára visszafelé, Gogol *Az arckép*, Tolsztoj *Anna Karenina* és Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* című műveihez Nabokov *Camera obscuráján* át vezetett az út. Szabó Tünde izgalmas és érzékeny elemzésében vizsgálja meg, hogy a felsorolt művekben miként jelenik meg a – különböző műalkotásokat lét-

¹⁵ Смит Дулаас, *Бывшие люди: Последние дни русской аристократии*, перевод Соколов Н. П., Серия „Что такое Россия” (Москва: Новое литературное обозрение, 2018).

rehozó – művészeknek az esztétikai tárgyhoz mint olyanhoz való viszonya révén az élet és a művészet kapcsolata. A *Camera obscurá*ban jelentős szerepet betöltő művészi ágak szemiotikai rendszerének (festmény, mozgóképek) megjelenése és elemzése, illetve a 19. századi művekben megjelenő, az esztétikai tárgyaknak tulajdonított metafizikai vagy teológiai szerep fontossága Szabó Tünde számára egyértelművé teszi, hogy Ulickaja regénye olyan komplex viszonyban áll ezekkel a művekkel, amely által a *Szonyecska* hol polemikusan, hol igenlően viszonyul hozzájuk, és a maga interpretációja mintegy oszcillál a nabokovi értelmezés és a 19. századi interpretációk között.

A *Szonyecska* ún. irodalomgenetikai vizsgálatának azonban ez csupán egy része, hiszen Szabó Tünde azt tűzte ki célul, hogy az Ulickaja-regény minél alaposabb, a *genetikus poétika* névvel jelölt vizsgálatát adja: rámutat tehát mindazon művekre, amelyeket a *Szonyecska* a maga belső szervezetségét tekintve önmaga jelöl ki, és amelyekhez így vagy úgy, de „rokon” szálak fűzik. A Nabokov–Tolsztoj–Gogol–Wilde szövegsor mellett a szerző hosszan foglalkozik Jevgenyij Zamjatin *Áradás* és Viktor Jerofejev *Orosz szépség* című, közvetítőként működő műveinek elemzésével, amelyek Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése* (azon belül Szonya alakja) és az Ulickaja-regény között teremtenek kapcsolatot.

Fontosnak tartom kiemelni – és ez lényeges hozadéka a kötetnek –, hogy a fenti, szövegközi kapcsolatokat vizsgáló elemzések mind-mind azt a célt (is) szolgálják, hogy az Ulickaja írásművészetét jellemezni hivatott, szinte már klisészerűen emlegetett újrealizmus, újszentalizmus, posztmodern jelzők nem másképp, mint így, a mű előszövegeihez fűződő gazdag poétikai-szemantikai kapcsolatai felől értelmeződjenek és töltődjenek fel tartalommal. Csupán egy mozzanatot emelek ki: Szabó Tünde épp azért, hogy mélyen, részletekbe menően elemzi az Ulickaja-regény sajátosan működtetett „idézetpoétikáját” – amely például Marina Cvetajeva *Szonyecska regénye* című művén keresztül teremt kapcsolatot az ún. szentalista elbeszélés alapszövegével, Dosztojevszkij *Fehér éjszák*kjával –, olyan poétikai-szemantikai komplexumokra képes rámutatni a regényben, amelyek a Leiderman–Lipoveckij irodalomtörténészek által definiált, a neoszentalizmusra jellemző, alapvető kulturális archetípusok jelenlétéről és mozgásáról tanúskodnak.

Ha van női írás, női szövegépítkezés, akkor ez a felépítését, részletgazdagságát és kidolgozottságát tekintve leginkább egy finom csipketerítőhöz hasonlító kismonográfia biztosan az. Az elejétől a végéig élvezhetjük azt a precíz, aprólékos, ugyanakkor végtelenül logikus szerkezetet, határozott gondolatszöveget, amely – miközben komoly irodalomelméleti háttérrel mozgat meg – egyszerre tartja távol magát diszkrétan, de magabiztosan az irodalomelméleti szaknyelv túlhajtott szószonglörködésétől és az Ulickaja-recepcióban megszokott zsurnaliszta kijelentésektől (amelyek az író műveit alapos argumentáció nélkül, eset-

legesen sorolják hol a magas irodalomhoz, hol a lektúrhöz).¹⁶ Szabó Tünde az utóbbi kérdésre könyve egészével válaszol: az élet és művészet, a valóság és fikció kérdéseinek elemzésein keresztül töprengésre készíti olvasóját, a végpontig vezető gondolatait, és meggyőzően érvel amellett, hogy a *Szonyecska* önreflektív, az orosz prózairodalommal igen komplex párbeszédet folytató, metapoétikus mű, amely feltárja ön maga születésének folyamatát.

Regéczi Ildikó a *Térképzetek az orosz irodalomban* című, szintén 2015-ben megjelent kötetében hét irodalmi mű elemzése során mutatja be, hogy az orosz kultúrában a térpoétikai szemlélet komoly gondolkodástörténeti hagyománnyal bír. A topológiai aspektus éppen ezért változatos és cizellált módon építhető be egyes 19. és 20. századi orosz művek elemzésébe. Külön kiemelendő a kötetnek az első, bevezető része, amelyben a kutató egyfelől kitér arra, hogy az angolszász irodalomelméletben és kultúratudományokban végbement ún. *spatial turn* ('térbeli fordulat') mit is foglal magában, másfelől számba veszi, hogy az orosz irodalomtudományban melyek azok az irodalomelméleti és -történeti szövegek, amelyekben alapvető a térbeliség és a kultúra kapcsolatának vizsgálata. Regéczi Ildikó a ma már klasszikussá vált Bahtyin-, Nyekljudov-, Lihacsov-, Uszpenszkij-, Lotman- és Toporov-tanulmányokra hívja fel a figyelmet. A szerző kiemeli, hogy az orosz gondolkodástörténet mellett – tőle nyilván el nem választható módon – az irodalomban olyan alapvető, térviszonyokhoz kapcsolódó kérdések állandósulnak, mint hogy Oroszország a Kelethez vagy a Nyugathoz tartozik-e, és így a *centrumba* helyezhető-e, vagy inkább a *perifériához* sorolandó. Regéczi Ildikó arra kíváncsi: az ezekre a kérdésekre adott, szépirodalmi válaszokban az egyes kitüntetett, reális, földrajzi terekhez – például Pétervárhoz vagy a Kaukázushoz – milyen kulturális értékek és jelentésstruktúrák (férfi–női, saját–idegen stb.) kapcsolódnak? A sokszoros kulturális, mitikus, irodalmi szemantizáció révén hogyan definiálódnak egy adott kultúra szimbolikus, emblematisz tereiként ezek a geográfiai térségek? A szerző szerint a 19. században ilyen – a folklórszövegekben, a 19. és majd a 20. századi szépirodalmi művekben kitüntetett, természeti vagy ember alkotta, a mitikus gondolkodást is hordozó és átörökítő – tájakhoz, tájegységekhez (*út, szakadék, árok, kereszteződés, ház, kert, lépcső, küszöb, híd*) kapcsolódnak az olyan új toponémák, mint az (*álarcos*)bál, a város, Pétervár vagy a nemesi udvarház. Ezek a terek már „saját szöveg” generálóivá válnak – lásd: pétervári szöveg [*petyerburgszkij tyekszt*], udvarházi szöveg [*uszagyebnij tyekszt*]. A 20. századi szépirodalomban aztán kitüntetett térbeli pozíciókká válnak olyan térbeli alakzatok, formációk, mint a sor, a lágér vagy a *kommunalka*. A térbeliség fogalma ugyanakkor, figyelmeztet a szerző, nem csupán a geográfiai és a vele összekapcsolódó esztétikai, mitikus, mentális táj aspektusát hívja elő, de vonatkozhat a könyvön, a szövegben belüli térviszonyok vizsgálatára is. Regéczi Ildikó – Borisz Uszpenszkij

¹⁶ Az Ulickaja-művek populáris szövegekként, illetve a magas irodalom alkotásaiként való olvasatáról lásd: Гильберт, *Русская литература: опыты инопрочтения*, 88–89, 99. Gilbert Edit a *Szonyecska*-ra is kitér itt: Uo., 100.

nyomán – a nyelvben megteremtődő térmetaforákat, térjelentéseket is vizsgálat alá veszi, illetve kitekint az olvasó és a tér (barthes-i) kapcsolatára is, azaz bemutatja a *spacializovannaja poetyika* (térpoétika) mint szempontrendszer szerzteágazó voltát is.¹⁷

Kalafatics Zsuzsanna 2018-as kötete ugyan *A kortárs orosz próza dilemmái* alcímet viseli, ám üdítően letisztult nyelvezetű, világos szerkezetű, friss kérdéseket és aktuális jelenségeket boncolgató opusza némi megszorítással a *Szorokin-monográfia* alcímet is megkaphatta volna. Nem csupán azért, mert a kötet műelemzéseinek legtöbbje Szorokin-szöveget tárgyal, hanem azért is – habár ezt a szerző egyáltalán nem hangsúlyozza –, mert a szorokini művek kérdésfelvetéseiből, értelmezéseiből a kötet egyértelművé teszi: a legfajsúlyosabb, legfontosabb kortárs orosz szépirodalmi szerzőről van szó. A Szorokin-művek a kötet négy fő csomópontja köré szerveződő fejezetek közül háromban is szerepelnek: a *trauma-írást*, az *erőszak nyelvét* és a *levélregény műfaját* elemző egységekben. Ez a három szempont – tudniillik hol az alakiságot, a formát meghatározó, hol az egy központi gondolati-tematikus aspektusát vagy retorikai-poétikai jellemzőjét kijelölő, egymást ki nem záró, sőt egy művön belül együttesen is megjelenő sajátosságok¹⁸ – kétségkívül alapvetően határozzák meg a legújabb orosz szépprózát.

Kiemelten fontosnak tartom, hogy Kalafatics Zsuzsanna felteszi és elemzéseiben meg is válaszolja az olyan kérdéseket, mint hogy a hipertrofizált testiség, a testi és a verbális agresszió, a trágár nyelvhasználat, a hatalommal való mindenféle visszaélés, a megalázás, a gyötrés, a kínzás megjelenítése Viktor Jerofejev vagy Szorokin prózájában pusztán provokatív célú-e; továbbá hogy nem kerüli meg azt a – mind a kritika, mind az irodalomtörténet által felvetett – kérdéskört, amely az általa is elemzett regényeknek (akár Ulickaja-, akár Pelevin-, akár Szorokin- vagy Glukhovszky-regényekről van szó) a magas irodalomhoz és/vagy az elsősorban a fogyaszthatóságot szem előtt tartó, populáris irodalomhoz való tartozását firtatja. A szerző mindezt nem kinyilatkoztatja, hanem a gazdag és mély elemzése révén, amelyekkel újra és újra elgondolkoztatja az olvasóját, aki kénytelen újra és újra definiálni, értelmezni önmaga számára, hogy a poétikai, narratológiai, retorikai, metafizikai, antropológiai, kultúratörténeti és irodalomszociológiai kérdéseket is bevonó interpretációk fényében miként is láthatjuk a popkulturális és a magasirodalmi regiszterek között meglévő, elmosódó vagy esetleg már megszűnt határvonalakat. Kalafatics Zsuzsanna segít a maguk történetiségében is elhelyezni az egyes műveket, hiszen kitér arra, hogy Szorokin, Pelevin vagy Viktor Jerofejev esetében immár több, hosszú, eltérő alkotói korszakra tekinthetünk vissza, miként kitér arra is, hogy a három szerző közül egyeseknél bizonyos írói

¹⁷ A kötet azóta orosz nyelven is megjelent: *Рецепи Ильди́ко, Пространственно-поэтические анализы. Классические и современные тексты русской литературы*, перевод Лендел П. (Москва: Издательство Флинта, 2016).

¹⁸ Lásd pl. Szorokin *Kékháj* című regényét és annak e kötetbeli elemzését: KALAFATICS, *Posztmodern innen és túl...*, 89–101.

fogások bejáratottá, kiszámíthatóvá, önismétlővé váltak, míg mások nem kötöttek és nem kötnek kompromisszumot. (Különösen izgalmas ebből a szempontból megint csak a szorokini életmű, amelynek a szövegei úgy működtek mindmáig újabb és újabb eleven szövegeseményeket, hogy szinte állandóan a metafizika elfogadhatatlansága és a metafizikai gondolkodás iránti feloldhatatlan vágy feszültségében teremődnek.¹⁹ Ettől igen eltérő mintázatot mutat Ulickaja életműve – ugyanakkor, véleményem szerint, az övé a másik olyan *œuvre*, amelyben jól leírhatóak az alkotókorszakok közötti váltások, és amelyben határozott lépések fedezhetők fel a poétikai kísérletezés irányába.²⁰ Hogy ezek mennyiben bizonyulnak sikeresnek, vagy mennyiben maradnak meg csupán az ornamentika szintjén, ez egy külön problémakör.)

Kalafatics Zsuzsanna nagy láttató erővel mutatja meg az orosz irodalom egyszerre kísérletező és végtelenül konzervatív radikalitását. Nagyszerű és hiánypótló kötete könnyen olvasható, precízen végiggondolt koncepció alapján épül fel, nyelvét pedig a pontosan definiált fogalmak használata jellemzi. Érett kötet, amelyet érdemes egyben végigolvasni, ugyanakkor a fejezetei önállóan is kitűnően használhatóak az oktatásban.

Oroszországban – a 2000-es évektől folyamatosan – igen izgalmas, új eredmények látnak napvilágot az orosz és a magyar irodalmat (elsősorban a 20. századi és kortárs életműveket) tárgyaló komparatiztikai kutatások, illetve a magyar irodalom nem komparatiztikai célú, orosz hungarológusok által végzett, irodalomtörténeti kutatásai kapcsán.²¹ Okszana Jakimenko, a Szentpétervári Egyetem tudományos főmunkatársa, aki tavaly új forrásrészleteket közreadva kiváló tanulmányt publikált a dekadencia, a szecesszió magyar irodalmi képviselőiről,²² egy képileg látványosan kivitelezett, online magyar irodalomtörténeti listát is összeállított. Jakimenko a *Minden, amit a magyar irodalomról érdemes tudni: harminckilenc 20. századi, illetve kortárs magyar költő és író*²³ címmel egy nagyszerű, igényes és jól átgondolt ajánlót készített az orosz olvasóknak. Harminckilenc kötetborítót látnunk, mindegyiken egy figyelemfelkeltő, frappáns cím: *A regény, amelynek a legismertebb a filmadaptációja; Szindbád-Casanova utazásai; Regény a háború előtti Európá-*

¹⁹ Uo., 215.

²⁰ Erről részletesen ír Gilbert Edit itt: Гильберт, *Русская литература: опыты инопрочтения*, 85–134.

²¹ KALAVSZKY Zsófia, „История венгерской литературы в портретах [A magyar irodalom története portrékban] Recenzió Д. Ю. Ващенко – Ю. П. Гусев – Б. Й. Желички – Н. М. Куренная – Е. Н. Масленникова – В. Т. Середа – А. С. Стыкалин – О. В. Хаванова – Е. З. Шакирова, О. А. Якименко: История венгерской литературы в портретах, Москва, Индрик, 2015.”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121, 2. sz. (2017): 289–294.

²² Якименко Оксана, „Ламповый декаданс”, *НЛО – Неприкосновенный запас* 118, 2. sz. (2018): 174–192.

²³ Якименко Оксана, „Всё, что нужно знать о венгерской литературе. (39 венгерских поэтов и писателей XX века, с которых стоит начинать знакомство с одной из самых богатых и трудных для перевода европейских литератур)”, *Arzamas*, hozzáférés: 2019.10.03, <https://arzamas.academy/mag/533-hungary>.

ról; *A magyar Joyce; Esték egy pszichopátával; Versek a dermesztő magányról; A magyar Yeats* stb. Csak kattintani kell, és máris olvasható az adott szerző és mű rövid ajánlója.

A magyar kutatók részéről ehhez a komparatistikai párbeszédhez csatlakozott 2017-ben Schiller Erzsébet összegyűjtött tanulmányainak kötetével, pontosabban kötetének azon, részben már korábban megjelent írásaival, amely a 20. század eleji, a Nyugat folyóirathoz tartozó, magyar szerzők orosz tárgyú írásait vizsgálja. A nyugatosok orosz irodalomértéséről (elsősorban Kosztolányi kapcsán) számos tanulmány született már. Ezt a (makro)képet árnyalják finoman, részletgazdagon Schiller Erzsébet Babitshoz, Balázs Bélához és Illyés Gyulához kapcsolódó szövegei. Valódi filológiai mélyfúrások ezek, orosz (volt szovjet) archívumokban való kutatással, levéltári nyomozásokkal. Számomra igazi csemege volt a *Mai orosz dekameron* összeállításának történeti feltárása, benne a Vaszilij Grosszmannal kapcsolatos félreértéseknek a története, és az a tény, hogy Illyés Gyula személyesen ismerte Mihail Zosczenkót. Hasonlóan kitűnően és precízen tárja fel Schiller Erzsébet – az Est, a Pesti Napló, a Budapesti Szemle és a Nyugat évfolyamait végigböngészve – az orosz emigráns irodalom fogadtatásának nyomait a két világháború között. Mindkét fejezetben megmutatkozik, hogy a szerző behatóan ismeri a magyar és az orosz irodalmat, illetve irodalomtörténetet. A remek Paszternak- és Akunyin-fejezetek mellett a legizgalmasabb tanulmány Schiller Erzsébet Puskin-olvasata a *Nagy Péter szerecsene* című szépprozárról, amely Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regénye nyomán született. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a Puskin-kutatás által korábban felsorakoztatott (történeti-politikai, poétikai, alkotáslélektani, életrajzi stb.) okok mellett közrejátszhatott még egy ok abban, hogy Puskin töredékben hagyta a dédapjáról szóló szövegét – ez az ok a költőnek a saját őséhez való komplex (vérségi/testi, kulturális/szellemi) viszonya, amelyet a fekete *testű* és európai *szellemű* dédapa kapcsolata Oroszországgal (egyszerre állt benne és rajta kívül) csak tovább bonyolított. Amit e tanulmányában Schiller Erzsébet „a személyes szférába is betörő feszültségnek”²⁴ nevez, az filológiai pontossággal argumentálható, amennyiben számba vesszük a *Nagy Péter szerecsene* kiadástörténetét, az 1830-as, Puskin származása elleni támadást, Puskin válaszreakcióit (lásd a *Családfám* című verset és az 1831. november 24-i keltezésű, Benkendorfnak írt levelet),²⁵ illetve az ezekkel egy időben, az 1827–30 közötti időszakban íródó, a *Borisz Godunov* elé szánt, de véglegesen meg nem írt előszó változataiban az őshöz, a családhoz, a (rég) nemességhez és Oroszországhoz való bonyolult viszonyának problematizálását.²⁶

²⁴ SCHILLER, *A magyar és az orosz irodalom mezsgyéim*, 248.

²⁵ Lásd erről a *Nagy Péter szerecsen*hez írt jegyzeteket: KALAVSZKY Zsófia, szerk., *Alekszandr Puskin: Regények, elbeszélések*, Alekszandr Puskin összegyűjtött művei 2 (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2009), 549–553.

²⁶ Egyértelmű, hogy Puskin egy időben, egyszerre nyugtalanította és foglalkoztatta mind az anyai ág (Hannibálok), mind az apai ág (Puskinok) története. KALAVSZKY Zsófia, „A cár, a cenzor és

A komparatistikai vonulatot 2019-ben Gilbert Edit apró és elegáns, négy esszét tartalmazó kötetében látjuk újra felbukkanni, amely a Tri kvadrata nevű kiadónál jelent meg Moszkvában – annál a kiadónál, amelynek munkatársai immár évek óta elkötelezett hívei és támogatói a magyar irodalomnak és kultúrának. Gilbert Edit kötete – Olga Balla és Alekszandr Jegorov fordításában – elsősorban nem a magyar olvasóknak szól. A négy esszé mindegyike arra a kérdésre ad megala-pozott választ, hogy van-e közös érintkezési pontja a magyar és az orosz irodalomnak, közvetlenül „határos”-e az orosz és a magyar irodalom – és ha igen, mi-ként írható le ez a „közös keresztmetszet”, s miben fejeződik ki és hogyan ragad-ható meg. Két esszét emelnék ki a kötetből. Az orosz olvasók érdeklődésére min-denképpen számot tarthat a magyar színpadi Csehov-adaptációkról és a Csehov-novellák magyar fogadtatásáról szóló írás, amely a kérdés mellett, misze-rint miért lehet ún. „magyar Csehovról” beszélni, két polémiát is ismertet. Utób-biakat Gilbert Edit két kortárs orosz szerzővel, Viktor Jerofejevvel és Alekszandr Melihovval folytatja a szerzők erős Csehov-ellenérzéseivel, Csehov-értelmezési koncepciójával kapcsolatban.

A kötet záródarabja a magyar Ulickaja-fordítást és -befogadást elemzi. Gilbert Edit több Ulickaja-regény magyar megszólaltatója, így e záróesszében fordítóként és irodalomtörténész-kritikusként veti össze Szabó Magda *Danaidák* és Ulickaja *Szonyecska* című regényeit. Egy orosz olvasó számára talán ez, Ulickaja regényei-nek Szabó Magda prózájával és az orosz szerzőnek a magyar író alakjával való összehasonlítása a legizgalmasabb része a könyvnek.

Végül szeretném felhívni a figyelmet egy további kötetre – amely ugyan nem készült el, de az alakulását sokan figyelemmel kísérték –, hogy általa emlékez-zünk a tavaly elhunyt kiváló ruszistára, Szőke Katalinra. A kitűnő tanár az orosz századforduló egyik írójának, Mihail Kuzminnak a monográfiáján dolgozott, s ezzel párhuzamosan fordította Mihail Kuzmin *Szárnyak* című regényét.²⁷ Bízom benne, hogy a kutatónő hagyatékának feldolgozását követően a nagyközönség is megismerkedhet majd e töredékben maradt monográfia részleteivel.

a megíratlan előszó (Alekszandr Puskin három levele és a *Borisz Godunov*hoz írt előszótöredékei), *Műhely: kulturális folyóirat*, 5–6. sz. (2019): 35.

²⁷ Szőke Katalin, „Mihail Kuzmin és az első orosz homoerotikus regény”, *Tiszatáj* 71, 11. sz. (2017): 60–64.